
Recenzní studie

Ke korespondenci Hanse Alberta a Karla Poppera

Josef Moural

Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem

Filozofická fakulta Západočeské univerzity, Plzeň

josef.moural@ujep.cz

Hans Albert – Karl R. Popper: Briefwechsel 1958–1994

Hrsg. von M. Morgenstern – R. Zimmer. Frankfurt a.M., Fischer 2005. 285 s.

Abstract:

On the Correspondence between Hans Albert and Karl Popper

The published compilation of correspondence between Hans Albert and Karl Popper is observed in its historical context and examined for its possible contribution to the understanding of their philosophy and Popper's theory of translation (this contribution, however, proved to be small). The main results achieved were: 1) The writing of Albert's main work, *Treatise on Critical Reason*, was made possible in the second half of 1967 by the failure of his other project (a collection of translations of texts by critical rationalists). 2) The rhetoric of the *Treatise* was influenced by Albert's then close relationship with Paul Feyerabend. 3) Albert places the therapeutic-educational mission of his work (the fight against irrationalism and the offer of a more reasonable alternative) *above* the search for truth. 4) From the point of view of care for the community, Albert was *the most successful philosopher of the 20th century*. 5) The main credit for this remarkable success goes to the remarkable asymmetrical synergy of the Albert – Popper collaboration, the more precise description of which this article is dedicated to.

Keywords: Karl Popper, Hans Albert, Paul Feyerabend, Imre Lakatos, W. W. Bartley III, Critical Rationalism, translation, German philosophy, *Treatise on Critical Reason*

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2025.3r.503>

Od roku 2005 je veřejnosti dostupné vydání výběru z korespondence mezi Hansem Albertem a Karlem Popperem. Výběr zahrnuje 188 dopisů z dochovaných „více než 370“ (s. 12),¹ tedy skoro přesně polovinu. Redaktoři svazku nijak nevysvětlují, co bylo vyřazeno: říkají jen, že otištěné dopisy zahrnují „daleko víc než polovinu textového rozsahu“ (s. 19), takže se můžeme domnívat, že nemalá část vyřazené korespondence mohou být např. banální přání k Novému roku či pohlednice z cest; je ale také dobře možné, že některé obsahově bohatší dopisy byly vyřazeny na přání držitelů autorských práv, tj. na německé straně tehdy ještě žijícího Hanse Alberta a na anglické straně Melitty Mewové (1929–2018), poslední Popperovy sekretářky (od roku 1982) a zejména po smrti Popperovy manželky Hennie († 1985) nepostradatelné asistentky Popperova stařeckého života vůbec.² Za dochování korespondence vděčíme Albertovi, jenž si od jejího počátku archivoval poštu od Poppera i kopie vlastních dopisů (s. 12), nicméně ne zcela dokonale: ve třech případech sami editoři konstatují, že dopis, o němž je v korespondenci nejspíš řeč, mezi dochovanými chybí.³

V přítomné studii se napřed seznámíme s průběhem korespondence a zasadíme jej do historického kontextu (oddíl 1). Pak se blíže podíváme, co se z ní dozvídáme o Popperových a Albertových filosofických názorech (oddíl 2) a co o překládání filosofických textů (oddíl 3).

1.

Hans Albert a Karl Popper se seznámili v létě 1958 na proslulých Vysokoškolských týdnech v Alpbachu (kde se už o tři roky dříve Albert seznámil s Paulem Feyerabendem, jenž mu tehdy zřejmě poskytl první bližší informace o popperianství).⁴ V létě 1958 byl Albert sedmatřicetiletý čerstvě habilitovaný docent ekonomie na univerzitě v Kolíně (který ale vyučoval už také logiku a teorii vědy); Popper byl šestapadesátiletý profesor logiky a metodologie věd na Londýnské ekonomické škole, světoznámý, ale jen zřídka dobře chápáný. Albert byl mladý, dychtivý a nespokojený s převažujícími trendy v německém univerzitním myšlení: Popper ho okouznil osobně a nabídl mu filosofii

1 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*. Hrsg. von M. Morgenstern – R. Zimmer. Frankfurt a.M., Fischer 2005. 285 s. K této publikaci se nadále vztahují všechny stránkové odkazy v závorkách v textu.

2 Hacohen, M. H., *Karl Popper, the Formative Years, 1902–1945: Politics and Philosophy in Interwar Vienna*. Cambridge, Cambridge University Press 2000, s. 548.

3 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 179; s. 232; s. 256.

4 Feyerabend sám se ostatně s Popperem seznámil při stejné příležitosti v Alpbachu už v létě 1948, a rozhodl se tehdy přeorientovat své studium k filosofii vědy. Viz Collodel, M. – Oberheim, E. (eds.), *Feyerabend's Formative Years. Volume 1: Feyerabend and Popper: Correspondence and Unpublished Papers*. Cham, Springer 2020, s. 7–8.

s potenciálem tímto myšlením otřást. Popperovi zase chyběl spojenec v německojazyčném světě, který by tam šířil a vysvětloval jeho nauku a pomáhal při jednání s nakladateli.

Ve vydané korespondenci lze rozpoznat *čtyři odlišné fáze*: během první, která trvá od listopadu 1958 do března 1961, se oba aktéři blíže seznamují a Albert postupně získává Popperovo uznání (oslovení tu jsou na jedné straně „Velevážený pane profesore“, na druhé „Milý pane doktore“ nebo „Milý dr. Alberte“). Ve druhé fázi jsou si korespondenti nejbližší: v březnu 1961 Popper navrhuje tykání (s. 42) a jejich více méně dokonalé souznění trvá do března 1964, kdy se Albert diplomaticky a pokud možno smířlivě distancuje (s. 78 nn.) od Popperova potrhlého písemného útoku na jejich společného přítele Feyerabenda z února téhož roku (s. 73 nn.). V turbulentní třetí fázi jsme svědky Albertových snah opatrně restaurovat předchozí přátelský vztah a jejich opakovaného zklamávání v dalších recidivách Popperových pošetilých výpadů, z nichž poslední je datován v lednu 1971,⁵ a na něj následuje Albertova vyhyčkávací odpověď v dubnu 1971. (s. 172 nn.) V poslední, čtvrté fázi, začínající od obnovení korespondence v červnu 1972 (s. 173), pak oba zúčastnění sice nadále udržují velmi dobré vztahy, ale zdaleka ne tak důvěrné a blízké, jako bylo od poloviny šedesátých let – rovněž korespondenčně dokumentované⁶ – přátelství mezi Albertem a Feyerabendem.

První v knize otištěný dopis obsahuje Albertovo uctivé poděkování za dva separáty, které mu Popper v návaznosti na setkání v Alpbachu poslal (s. 21). Již druhý z otištěných dopisů nastoluje agendu, jíž bude nemalá část korespondence následně věnována: Popper sice také napřed děkuje za Albertovu recenzi, kterou mu mezitím v lednu – v neotištěném dopisu – poslal (zdvořile ji chválí, a dokonce navrhuje reformulaci jedné pasáže), ale většina dopisu se týká prací na překladu Popperovy *Bídy historicismu* do němčiny a toho, zda by jich Albert neujal (s. 22 nn.). Vývoj této záležitosti ve všech jeho peripetiích zde nebudeme sledovat: Albert se sice na čas pověřeným překladatelem stane a připraví nejprve zkušební ukázkou (s. 25) a posléze pracovní verzi celého překladu (s. 32), ale pak se této úlohy vzdá (s. 34 n.) a kniha nakonec vychází r. 1965 v překladu Leonharda Walentika.⁷

5 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 101–103; s. 155–156; s. 165–168.

6 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*. Hrsg. von W. Baum. Frankfurt a.M., Fischer 1997.

7 Popper, K. R., *Das Elend des Historizismus*. Übersetzt von L. Walentik. Tübingen, Mohr Siebeck 1965. Toto dílo vyšlo i v českém překladu: Popper, K. R., *Bída historicismu*. Přel. J. Odehnalová a J. Mural. Praha, Oikymen 2000.

Rozhodujícím faktorem přechodu k *druhé fázi* korespondence byl pravděpodobně Albertův velmi zdařilý článek „Kritický racionalismus Karla Raimunda Poppera“,⁸ který Popper četl v prosinci 1960 a velmi jej chválil: „Skoro vždy, když čtu něco o svých pracích, shledávám, že je to plné nedorozumění; ve Vašem článku jsem ale žádná nedorozumění nenalezl (aspoň dosud).“ (s. 32) Popper sice časem v Albertově článku opravdu jednu chybu najde (s. 38), ale pro obě strany to přináší spíše uklidnění a na výtečném dojmu, který Albert na Poppera tímto článkem – který byl vlastně zárodečnou verzí jeho pozdějšího *Traktátu o kritickém rozumu*⁹ – udělal, to nic nezměnilo.

Další podpůrné faktory přechodu patrně jsou, že Albert začátkem roku 1961 energicky dopomůže důležitému kroku na cestě k vydání *Bídy historicismu*, když navrhne přenesení projektu do jiného nakladatelství, totiž tübingského Mohr Siebeck, které se nadále stane hlavní oporou Popperových německojazyčných publikací, a také že se vzdá snah o vlastní překlad (o jeho zkušební ukázce Popper, jakkoli mu je Albert očividně velmi sympatický, neřekne jediné vlídné slovo). Po přechodu na tykání a oslovení křestními jmény v březnu 1961 (s. 42) následují, jak již řečeno, tři roky vcelku dokonalé shody, během nichž se jako agenda vynořují konference Německé společnosti pro sociologii v roce 1961 a Albertova profesura.

O tom, že je pozván na konferenci Německé společnosti pro sociologii, která se má konat v říjnu 1961 v Tübingenu a kde má mít hlavní přednášku na téma „logika sociálních věd“, píše Popper Albertovi již v dubnu téhož roku. Vyzvídá, jaká je celková situace v německé sociologii, a zejména, zda snad Albert něco ví o profesoru Adornovi, který tam má mít koreferát (s. 45). Albert toho o sociologii ví hodně: sám je vlastně odborností neméně sociolog než ekonom, je někým, kdo sice má tituly z ekonomie, ale od hlavního proudu ekonomického myšlení se odklání mimo jiné právě v tom, že je přesvědčen, že přiměřenou ekonomickou teorii lze vybudovat jen sociologicky.¹⁰ Popperovi tedy posílá již v květnu obsáhlý přehled o soudobé německé sociologii (s. 45 nn.), který v červnu ještě doplní úvahami o možných úskalích Popperova budoucího vystoupení (s. 51 n.) a znovu v září již se zřetelem k připravenému textu Popperovy přednášky (s. 53 nn.).

K události samé – již byli oba v říjnu 1961 účastníky – se v otištěné korespondenci už nevracejí, s výjimkou jedné pozdní (1970) a velmi krátké

8 Albert, H., Der kritische Rationalismus Karl Raimund Poppers. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, 46, 1960, No. 3, s. 391–415.

9 Albert, H., *Traktat über kritische Vernunft*. Tübingen, Mohr Siebeck 1968. Český překlad: Albert, H., *Traktát o kritickém rozumu*. Přel. J. Paitlová. Praha, Karolinum 2022.

10 Albert, H., *In Kontroversen verstrickt. Vom Kulturpessimismus zum kritischen Rationalismus*. Münster, LIT Verlag 2007, s. 80.

Popperovy zmínky o tom, že jí Ralf Dahrendorf (iniciátor Popperova pozvání) byl „oprávněně zklamán“ (s. 146); její pokračování, známé pod názvem *spor o pozitivismus*, je nicméně v pozdější korespondenci znovu dosti masivně přítomno, ať už jde o Albertovo přímé zapojení do něj v písemné polemice s Habermasem roku 1964,¹¹ nebo o nespokojenost obou korespondentů s pozdějším knižním shrnutím celého sporu.¹²

Během roku 1963 se dostává do popředí téma Albertovy profesury. Popper píše v červnu: „Že ještě nemáš žádnou profesuru, je opravdový skandál“ (s. 67), a zmiňuje volné sociologické profesorské místo na Stanfordu, které by se pro něj mohl pokusit získat (s. 66). Jenže Albert nedůvěřuje své mluvené angličtině (roku 1964 odmítne Popperovo pozvání k přednášení v Londýně¹³) a má vyhlídky na profesuru na asi šesti místech v Německu, jak Popperovi odepisuje ještě téhož měsíce (s. 67). Na přelomu září a října 1963 Albert vskutku získává na Vysoké škole hospodářské v Mannheimu nově zřizovanou profesuru (s. 69), jejíž označení je na jeho návrh pozměněno na „Sociologie a obecná metodologie“ (a později – znovu z jeho popudu – na „Sociologie a vědozpyt“),¹⁴ a v listopadu se stěhuje z Kolína do čtyřpokojového přízemního bytu se zahradou v klidné části Heidelbergu (s. 70).

Idylicky se rozvíjející přátelství je nešťastně narušeno Popperovým dopisem ze 17. února 1964, který v záhlaví nese – podobně jako další Popperovy potrhle útočné dopisy – označení „důvěrné“ (s. 73 nn.). Celý dopis je jedna dětinsky umíněná, ublíženecká stížnost na to, jak Paul Feyerabend Poppera nejen (i) vykrádá (tzn. vykládá názory shodné s Popperovými, aniž by ho jako jejich původce uvedl a citoval), ale (ii) jak navíc tyto Popperovy myšlenky užívá k dosahování argumentačních vítězství nad postavou, jež v jeho textech nese jméno Popper (tzn. budí ve čtenářích dojem, že Popper je vyvracen a překonáván Feyerabendem, když přitom ty domněle vyvracející a překonávající myšlenky jsou ve skutečnosti Popperovy vlastní).

Co do věci samé má Popper nejspíš do značné míry pravdu, o což se Albert naštěstí může opřít ve své odpovědi (s. 78 nn.), v níž se pečlivě drží obsahu Popperových stížností a odhlíží od jejich groteskní¹⁵ a nesnesitelné formy. Prohřešku (i) se pravděpodobně v nějaké míře dopouštíme všichni, kdo jsme se od druhých hodně naučili, neboť neustálé děkonné odkazování u každé

11 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 71–72; s. 82–83; s. 88, 89–90.

12 Tamtéž, s. 135; s. 137; s. 145–150; s. 152–154; s. 163–164; s. 185.

13 Tamtéž, s. 83 (jednalo by se o externí profesuru na London School of Economics v trvání mezi pěti týdny a třemi měsíci – tamtéž s. 81).

14 Albert, H., *In Kontroversen verstrickt. Vom Kulturpessimismus zum kritischen Rationalismus*, c.d., s. 100.

15 Za groteskní označuje ostatně určité rysy druhého z Popperových útočných dopisů i sám Albert v psaní Feyerabendovi z května 1967 (Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 34).

jednotlivé myšlenky by text přetěžovalo a znepřehledňovalo – je to věc míry a také žánru, jak Albert velmi rozumně podotýká (jeden z textů, na něž si Popper stěžuje, má ráz přehledového úvodu pro začátečníky). Co se týče prohrěšku (ii), právě v souvislosti s Popperem se mu lze těžko vyhnout, neboť Popper bohužel v několika klíčových bodech (např. falzifikace) sice na nějakém ne moc prominentním místě řekne A (třeba že ze selhání v testu nemusí plynout nepravdivost testované teorie), ale zbytek textu pak s velkým rétorickým důrazem vystaví tak, jako by na A zapomněl (řekněme, že budí dojem, že pomocí testování lze teorie nadobro falzifikovat).

I když se tedy oběma typům prohrěšku ve vztahu k Popperovi lze těžko vyhnout, sluší se podotknout, že zrovna ve Feyerabendově případě, s jeho pozérskou ležérností a obrovským *ego*, snadno mohou iritovat nad snesitelnou mez (zvláště takového dříče a slušňáka, jako byl Popper). Když si Albert za několik měsíců¹⁶ bude volit, komu z těchto dvou má náležet jeho nejbližší přátelství, zvolí jednoznačně Feyerabenda, jsa sám také příznivcem radosti života a dělání si legrace ze všeho (i když ho extrémnější projevy osobní i filosofické nezodpovědnosti na Feyerabendově straně časem také začnou trochu děsit a na intenzitě jejich přátelství se to projeví). Filosoficky zůstává Albert blízko Popperovi, ale v jejich osobním vztahu bude nadále přítomná jistá distance či opatrnost (snad bylo šťastnou shodou okolností, že ve chvíli, kdy k této krizi poprvé došlo, byl už Albert pevně usazen na své profesuře – věřím sice, že i bez toho by jeho odpověď Popperovi byla příkladně přátelská a zároveň nestranná a nepřímě kárající Popperovu dětinskou neuměřenost, ale možná by pro něho bývalo o něco těžší tento tón najít a pevně se jej držet).

Popperova stížnost na Feyerabenda v prvním z útočných dopisů se přitom opírá jen o dva texty, z nichž jeden Popper ani nečetl. Ten, který četl, je čtyřstránková recenze německojazyčné knihy Victora Krafta¹⁷ pro *British Journal for the Philosophy of Science*: Popper, obdivovatel Krafta, k jejímu sepsání Feyerabenda sám důrazně vyzýval, ale výsledek se mu pranic nelíbí, zejména věta, že Kraftovy názory jsou v Británii a Americe šířeny pod Popperovým jménem! Popper samozřejmě připouští, že hypoteticko-deduktivní metoda náleží Kraftovi (i když Albertovi obsáhle vysvětluje, že na ni přišel nezávisle na Kraftovi a nepřejal ji od něho), ale komicky Feyerabendovi vyčítá, že v textu – připomínám, že se jedná o recenzi Kraftovy knihy – nehovoří také o tématech, která jsou jeho vlastní a nikoli Kraftova, jako jsou řešení problé-

16 Před obnovením kontaktu v létě 1964 není Albertova známost s Feyerabendem nijak blízká („viděli jsme se párkrát v Alpbachu a vyměnili si nějaké separáty... nevedeme spolu souvislou korespondenci.“ Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 79).

17 Feyerabend, P., *Erkenntnislehre*. By Victor Kraft. Springer-Verlag, Vienna, 1960 (review). *British Journal for the Philosophy of Science*, 13, 1963, No. 52, s. 319–323.

mů demarkace a indukce atd. (s. 75). Na druhý z textů, jež jsou předmětem Popperovy stížnosti, totiž na heslo „Filosofie přírody“ ve *Fischerově filosofickém lexikonu*,¹⁸ údajně Poppera upozornil Lakatos, podle něhož tam prý Feyerabend prostě vykládá Popperovu nauku, aniž by na to výslovně upozornil *Lexiconu* se prý prodalo přes 150 000 exemplářů – což Popperovi očividně připadá jako přítěžující okolnost (s. 76). Je těžko odhadnout, zda to Lakatos opravdu mínil jako intriku proti Feyerabendovi (s nímž se sprátil až o něco později), nebo se popichováním Poppera spíše jen bavil...¹⁹

Albert v odpovědi Popperovi nijak neodporuje, ale z jeho reformulací Popperových stížností dobře vysvítá, jak malicherné a zčásti neopodstatněné mu připadají,²⁰ takže i Popper se v následujícím dopise za svůj podivínský výpad omluví (s. 80) a na čas je v korespondenci znovunastolen klid. Sledovat nějak přesněji vývoj vztahu Popper – Albert v prvních čtyřech letech této *třetí fáze* jejich korespondence ale podle otištěného výběru moc nejde: podle něj by to totiž mohlo vypadat tak, že Popper Albertovi mezi dubnem 1964 a červnem 1968 skoro nepíše, když mezi omluvou z dubna 1964 a novým propuknutím krize v dubnu 1967 (s. 101) nacházíme ve výběru všeho všudy jeden jednostránkový Popperův dopis z listopadu 1965 (s. 90 n.), a to věnovaný výlučně dosti malicherným kritickým poznámkám k Albertově textu o neoklasické teorii spotřeby,²¹ jež mu Albert poslal v květnu (s. 89) – a po Albertově rychlé odpovědi (s. 103 nn.) na druhý případ Popperových sebelítostivých výčitek z dubna 1967 (s. 101 nn.) následuje v otištěné korespondenci čtrnáct měsíců trvající pauza.

Jenže při bližším pohledu na Albertovy dopisy je zřejmé, že v období 1964–1967 Popper Albertovi přinejmenším občas psal (někdy to také nechal na své ženě Hennie), jen ty dopisy nejsou ve výběru zahrnuty. A dojem, že dlouhá pauza po Albertově odpovědi z dubna 1967 svědčí o nějaké vypja-

18 Feyerabend, P., *Naturphilosophie*. In: Diemer, A. – Frenzel, I. (Hrsg.), *Fischer-Lexikon-Philosophie*. Frankfurt a.M., Fischer 1958, s. 203–227.

19 Nejspíš obojí: mezi pamětníky každopádně panuje shoda ohledně bezskrupulóznosti Lakatosa v prospěchářského manipulátorství. Bartley říká, že Lakatos už v době jejich sedm let trvajícího každodenního kontaktu „považoval za nejnemorálnějšího člověka, jakého kdy poznal“. Bartley, W. W. III, On Imre Lakatos. In: Cohen, R. S. – Feyerabend, P. K. – Wartofsky, M. W. (eds.), *Essays in Memory of Imre Lakatos*. Dordrecht, D. Riedel 1976, s. 37.

20 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 78–79. Nicméně srovnej Feyerabendovo důležitější uznání vlastní chyby (v oné recenzi), formulační i obsahové, v prvním odstavci dopisu Popperovi z prosince 1965 (napsaném těsně po Feyerabendově týdenním pobytu v Heidelbergu u Alberta, jenž tu snad mohl být zprostředkovatelem smíru, viz níže s. 511): Collodel, M. – Oberheim, E. (eds.), *Feyerabend's Formative Years*. Volume 1: Feyerabend and Popper: Correspondence and Unpublished Papers, c.d., s. 406.

21 Albert, H., Zur Theorie der Konsum-Nachfrage: Die neoklassische Lösung marktsoziologischer Probleme im Lichte des ökonomischen Erkenntnisprogramms. *Jahrbuch für Sozialwissenschaft*. 16, 1965, Nr. 2, s. 139–198.

té krizi vztahů mezi nimi, je třeba uvážit – a nejspíš korigovat – ve světle toho, že nejpozději v létě 1968 byli Popper a Albert opět nejlepšími přáteli: po srpnovém Filosofickém kongresu ve Vídni, k setkání na němž Popper Alberta v krátkém, ale o žádné bezprostředně předcházející krizi nesvědčícím dopise z června 1968 pozval (s. 107), jsou manželé Popperovi hosty v domě Albertovy rakouské ženy v Mödlingu (s. 266), Albert věnuje Popperovi svůj nový *Traktát o kritickém rozumu* (ve Vídni mu předá výtisk – a kniha obsahuje i tištěné věnování Popperovi), a když Popper po návratu do Anglie *Traktát* přečte, posílá Albertovi ty nejvděčnější, nejpochvalnější dopisy za celou dobu jejich přátelství (s. 108 nn.).

Abychom tedy vývoji během této třetí fáze lépe porozuměli, musíme přilíš tenkou vrstvu dokladů z vydané korespondence Albert – Popper doplnit o další zdroje. V této době totiž Albert navazuje a prohlubuje kontakty s dalšími kritickými racionalisty, přičemž tak činí, přinejmenším zpočátku, aniž by si dělal starosti s tím, že ti se tou dobou – postupně a ke konci snad i všichni najednou – ocitají v Popperově klatbě. V letech 1965–1967 se tak Albert stává *insiderem* ve skupině lidí, kteří si už na Popperovy záchvaty zuřivě útočné sebelítosti chtít nechtěli museli zvyknout a už si z toho převážně jen dělají legraci. Albert od nich tento postoj do značné míry přejímá, každopádně v komunikaci s nimi – ale zároveň je tím, kdo nadále bere Poppera filosoficky vážněji než ostatní. Toto je podklad oné komplexní vztahové dynamiky, kterou nemůžeme ve zveřejněných dopisech nijak přesně sledovat a lze ji dosud vůbec spíše jen tušit.²²

V pořadí první a na čas patrně nejintenzivnější je nově rozvinuté přátelství s Feyerabendem. S Albertem jsou zhruba vrstevníci, které spojuje němčina jako rodný a preferovaný jazyk, podobná životní zkušenost (oba šli po střední škole bojovat za nacistické Německo a oba studovali po demobilizaci v nuzných poválečných poměrech) a sklon k nespoutanému veselí, jehož je jejich korespondence plná.²³ Příležitostí a podnětem k obnovení a prohloubení jejich přátelství tu je pracovní skupina v Alpbachu v létě 1964, již vedou Feyerabend a Herbert Feigl²⁴ a k níž se na poslední týden připojí ještě i Carnap

22 Co se stavu bádání o těchto záležitostech týká, autor výtečné biografie první poloviny Popperova života Malachi Hacohen (Hacohen, M., Karl Popper: *The Formative Years, 1902–1945: Politics and Philosophy in Interwar Vienna*, c.d.) předloni pronesl, že „pokud někdo napíše úplné a nepřikrášlované dějiny Popperova okruhu na London School of Economics, bude to jeden z nejvíce fascinujících příběhů v dějinách filosofie... je to příběh, který čeká na svého vypravěče, a byl by to mimořádně důležitý příběh.“ – 23-2-4g. Remembering Joseph Agassi (1927–2023), and His Relation with Karl Popper. Youtube, 14. 6. 2023, čas 1:23:23 nn. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=9WsOw2NQa6A>; [cit. 16. 5. 2025].

23 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d.

24 Herbert Feigl (1902–1988), rodák z Liberce, byl od konce dvacátých let členem Vídeňského kruhu a po emigraci do Spojených států působil na minnesotské univerzitě, kde se stal zakladatelem

(mezi účastníky byl vedle Alberta třeba také Friedrich Hayek, o jehož pravicových politických názorech Albert Popperovi také hned nesouhlasně referuje – s. 86) – a během krátké doby již jde o přátelství důvěrné a blízké: Feyerabend je znovu v Alpbachu v létě 1965,²⁵ je týden hostem u Albertových v Heidelbergu v prosinci 1965²⁶ a potom ještě mnohokrát²⁷ a píše si mnohonásobně častěji než Albert s Popperem.²⁸ Filosoficky se v sedmdesátých letech nicméně rozcházejí, takže pak zůstávají sice stále dobrými, ale už ne tak mimořádně blízkými přáteli.²⁹

S Lakatosem³⁰ a s Bartleym (s. 65) – a asi i s dalšími – navazuje Albert písemný styk již v první polovině šedesátých let, tehdy ještě z Popperova podnětu a s jeho požehnáním³¹ (s Bartleym se ostatně Albert zná i osobně z Alpbachu 1961 a 1962).³² Albertovo prohlubování kontaktů s kritickými racionalisty kulminuje roku 1967: v lednu přednášejí v Mannheimu Agassi a Bartley,³³ a zatímco Feyerabend postupně lednový, únorový i říjnový termín přednášení odřiká,³⁴ v červenci pobývá u Albertových v Heidelbergu Lakatos (je to jejich první setkání)³⁵ a v říjnu John Watkins.³⁶ Albertovým tehdejší cílem je dát dohromady německojazyčný sborník čtenářsky přístupných aktuálních statí kritických racionalistů:³⁷ na začátku by mohly být Popperovy

(1953) a dlouholetým ředitelem důležitého Minnesotského centra pro filosofii vědy. Feyerabendův pobyt v tomto centru na podzim roku 1959 byl důležitým doplňkem jeho dosavadního vzdělání a Feyerabend se tam vracel, kdykoli to bylo možné (Feyerabend, P., *Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend*. Chicago, The University of Chicago Press 1995, s. 115–118).

25 Collodel, M. – Oberheim, E. (eds.), *Feyerabend's Formative Years*. Vol. 1: Feyerabend and Popper: Correspondence and Unpublished Papers, c.d., s. 402–403.

26 Tamtéž, s. 403. Viz též Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 93.

27 Albert, H., *In Kontroversen verstrickt. Vom Kulturpessimismus zum kritischen Rationalismus*, c.d., s. 147–149.

28 Příkladem v období mezi prosincem 1966 a zářím 1968 máme mezi nimi 59 otištěných dopisů (Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 17–87), a jen 4 dopisy mezi Albertem a Popperem (Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 98–107).

29 Zimmer, R. – Morgenstern, M. (Hrsg.), *Gespräche mit Hans Albert*. Berlin, LIT Verlag 2011, s. 32.

30 Albert, H., *In Kontroversen verstrickt. Vom Kulturpessimismus zum kritischen Rationalismus*, c.d., s. 140.

31 Popperovy příznivé zmínky o Bartleym viz v: Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 38; s. 42 atd. Albert na oplátku v jednom psaní píše, že mu připadá, že právě Bartley rozumí Popperovi nejlépe z těch, jejichž práce dosud četl (tamtéž s. 63).

32 Tamtéž, s. 55–56 a s. 61. V Alpbachu se Albert seznámil už r. 1958 i s Watkinsem (Zimmer, R. – Morgenstern, M. (Hrsg.), *Gespräche mit Hans Albert*, c.d., s. 28).

33 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 28.

34 Tamtéž, s. 26; s. 29; s. 46.

35 Albert, H., *In Kontroversen verstrickt. Vom Kulturpessimismus zum kritischen Rationalismus*, c.d., s. 141.

36 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 51.

37 Načasování obou těchto aktivit – zvaní prvotřídních hostů a přípravy sborníku – souvisí s tím, že Albert v předcházejících letech na různých konferencích v Německu pozoroval odklon od tradičních německých filosofických směrů (Heidegger, hermeneutika, dialektika ...) a rostoucí zájem o modernější filosofii. Viz Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 97–98 aj.

„On the Sources of Knowledge and Ignorance“ a „Three Views concerning Human Knowledge“, a pak věci od „Feyerabenda, Watkinse, Lakatose, Wisdomy, Bartleyho, Jarvieho, Agassiho, Gellnera ...“ (s. 100)

Tento plán ale bere za své – vzdor několik měsíců trvajícím snahám udržet jej při životě³⁸ – kvůli Popperovu odmítnutí se na věci podílet, které Alberto vi sděluje ve snad nejpodivnějším a nejnepříjemnějším z otištěných dopisů, který je datován 8. dubna 1967 (s. 101 nn.) a po němž na Popperově straně následuje už zmíněná rok a čtvrt dlouhá korespondenční pauza. Tento dopis má dvě části, oddělené a očíslované: v první části se Popper ve čtyřech odstavcích zabývá běžnými věcmi, kdežto v sedmi odstavcové druhé části přechází k plánovanému sborníku. Píše tu: „Zmiňuješ řadu přispěvatelů. Víím, že Ty víš, že někteří z těchto přispěvatelů mě osobně napadli. (Údajně – ale tomu já nevěřím – ses dokonce na jednom takovém útoku podílel...)“ (s. 101). Popper nikde v dopisu neříká, kdo jsou tito útočníci; z dalšího textu nicméně sice nepřímou, ale poměrně jasně vysvítá, že jedním z nich má být Bartley a že jeho vina spočívá v autorství přednášky „Teorie demarkace mezi vědou a metafyzikou“, pronesené na slavném londýnském kolokviu roku 1965³⁹ (o tomto kolokviu mimochodem ve vydané korespondenci Albert-Popper, v této fázi pravda dosti řídké, překvapivě nepadne ani slovo).

O tom, že pro Poppera je kamenem úrazu momentálně zejména Bartley, nemají zúčastnění (Albert, Feyerabend, Lakatos) pochyb,⁴⁰ a nejspíš to byla mezi popperiány známá věc už předtím, než se o tom v Popperově dopisu dočetl Albert.⁴¹ Záhadou nicméně zůstává, kdo mají být Bartleyho nejmenovaní společníci (Albert hádá, že Agassi⁴²), a především, v čem by měla spočívat Albertova potenciální spoluvina. Albert nad tím, napůl pobaveně a napůl opravdu znepokojeně, spekuluje v korespondenci s Feyerabendem,⁴³ který ho zkušeně ubezpečuje, že to často bývají nedůležité maličkosti, co Poppera popudí, že to podle jeho zkušenosti *nebývá samotná kritika*, že se na to většinou přijde až po čase a že si s tím není třeba lámat hlavu.⁴⁴

38 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 34; s. 36; s. 37; s. 43. Rovněž Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 105–107.

39 Bartley, W. W. III., *Theories of Demarcation between Science and Metaphysics*. In: Lakatos, I. – Musgrave, A. (eds.), *Problems in the Philosophy of Science. Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London, 1965*. Volume 3. Amsterdam, Brill 1968, s. 40–64.

40 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 34; s. 37; s. 39.

41 Podle Bartleyho se jeho ošklivý střet s Lakatosem (po kterém spolu přestali mluvit) odehrál v létě 1965. Viz Bartley, W. W. III., *On Imre Lakatos*, c.d., s. 37.

42 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 34; a Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 104.

43 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 34.

44 Tamtéž, s. 36.

Popper nicméně ve svém dopisu nechce na Alberta tlačit, přesněji: nechce na něj tlačit příliš. Píše nejprve: „...nechci Tě přivést do situace, v níž bys musel volit mezi mnou a těmito lidmi, ani si u Tebe stěžovat“ (s. 102), ale na konci dopisu stojí zase: „Každopádně už o té záležitosti nebudu psát, leda že bys mi napřed Ty napsal, co jsi o těch věcech slyšel a co si o tom myslíš.“ (s. 103) Albert po týdnu odpovídá přátelsky a smířlivě, ale beze stopy poníženosti, neřkuli udavačství (s. 103 nn.) – a z Popperovy strany se vskutku rozhostí (alespoň ve vydané korespondenci) ono rok a čtvrt dlouhé ticho.

Lakatos Albertovi v květnu píše, že ty záležitosti (vzniklé napětí) je třeba probrat osobně,⁴⁵ a v červnu pak, že Albert musí bezpodmínečně mluvit s někým z ústředí (Popper, Lakatos, Watkins).⁴⁶ K rozhovoru pak vskutku dojde během Lakatosovy červencové návštěvy v Heidelbergu, po níž Albert píše, že už „Popperovi zase lépe rozumí“, že ale „doufá, že bude moci zůstat neutrální, tzn. vcitující-rozumějící-hermeneutický-nekritický, služebníků světového míru“.⁴⁷ Vedlejším výsledkem Albertových konzultací s Lakatosem je, že plány na německojazyčný kriticko-racionalistický sborník jsou odsunuty na neurčito.⁴⁸ „Celkově jsme si,“ uzavírá Albert, „Lakatose moc užili: mimořádně sympatický chlápek. Měl by jednou napsat autobiografii.“⁴⁹

Stojí za povšimnutí, že kdyby k právě popsanému ztroskotání projektu sborníku nedošlo, dobu, kterou Albert reálně věnoval psaní *Traktátu o kritickém rozumu*,⁵⁰ by býval strávil prací na přípravě a redigování sborníku. Albert by byl i v takovém případě zůstal váženým německým profesorem a ani intelektuální svět by o tak mnoho nepřišel, neboť *Traktát* byl, jak řečeno výše, v základních obrysech napsán už ve výborném článku z roku 1960, ale bývala by promeškána ona zvláště příznivá konstelace,⁵¹ která z vydání *Traktátu* v létě roku 1968 učinila v německých dimenzích velkou událost a Alberta vynesla do pozice jednoho z protagonistů německé filosofické scény. Takto ale mohl Albert – nenadále osvobozen od Popperova svazujícího dohledu

45 Tamtéž, s. 37.

46 Tamtéž, s. 41.

47 Tamtéž, s. 43. Chudák Bartley byl v červenci u Alberta v Heidelbergu – před Lakatosovým příjezdem – dokonce hned dvakrát. Tamtéž, s. 40.

48 Tamtéž, s. 43.

49 Tamtéž. Je docela dobře možné, že se tu Albert mimoděk stal iniciátorem důležitého sblížení Feyerabend-Lakatos, jehož první kroky – po dosti dlouhém období, kdy se sotva snášeli – se datují na podzim 1967, kdy Feyerabend na semestr přebíral Popperovu výuku na London School of Economics. Tamtéž, s. 39; srov. Feyerabend, P., *Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend*, c.d., s. 128–130.

50 *Traktát* byl napsán ve druhé polovině roku 1967. Viz Albert, H., *In Kontroversen verstrickt. Vom Kulturpessimismus zum kritischen Rationalismus*, c.d., s. 113.

51 K tomu viz Moyal, J., Albertův kouzelný stroj času. In: Albert, H., *Traktát o kritickém rozumu*, c.d., s. 206–214.

a nejspíš trochu infikován nespoutanou velkohubostí⁵² a bujarým sebevědomím svého momentálně nejlepšího přítele Feyerabenda – stvořit dílo, které proměnilo jeho osud a do značné míry konstituovalo Hanse Alberta, jak ho od té doby známe (ku pomoci mu možná byla i drobná výpůjčka od Kołakowského, jehož knihu *Traktát o smrtelnosti rozumu*⁵³ Albert v první půlce roku 1967 četl a byl s ní z větší části velmi spokojen⁵⁴).

A ještě: nevíme, zda a do jaké míry je tomu tak, že *Traktát* zachránil přátelství mezi Albertem a Popperem – je velmi dobře možné, že i bez *Traktátu* by se bývali usmířili a žili v přátelství až do smrti. Ale sotva by Popper Albertovi věnoval tak mimořádně příznivá slova, jakých se mu dostalo v říjnu 1968 v souvislosti s *Traktátem*: „Mimo Hayeka, kterému vděčím za své povolání do Anglie (nevěřím, že bez něho bych Nový Zéland vůbec kdy opustil), pro mě – to jest pro mou práci – nikdo neudělal tolik, co Ty.“ (s. 108) „Právě jsem dočetl Tvou knihu. Jsem opravdu nadšen. Není tam jediné slovo, které by mi nemluvalo z duše. (...) Pro mě je ta kniha největší dar, jaký jsem kdy dostal.“ (s. 109 n.) A v květnu 1970 Popper v souvislosti s druhým vydáním *Traktátu* dodává: „Nevěřím, že v dějinách filosofie existuje příklad myslitele, který by druhému tak dobře a tak svobodně-tvořivě rozuměl,“ jako jako ty mně (s. 151).

Již víme, že z otištěných dopisů není vůbec jasné, jak k usmíření v létě 1968 došlo. Dost pravděpodobně byli ve hře nějakí zprostředkovatelé či příměluvcí (možná Lakatos, možná i Watkins, jehož návštěva v Heidelbergu následovala několik měsíců po Lakatosově⁵⁵), dost možná Popper sám chtěl věci napravit, když ho přešla zlost – a řeč o „usmíření“ možná situaci příliš dramatizuje, když z Popperova dopisu z dubna 1967 (s. 101 nn.) je jasné, že – jakkoli je nepříjemný – v něm Popper jen vyhrožuje tím, že přestane psát, ale na mnoha místech zároveň dává jasně najevo, že přátelství s Albertem tím ze své strany nepovažuje za ukončené ani nějak radikálně zpochybněné.

Jednu krizi vztahu Albert – Popper už máme za sebou: než se ale dostaneme do klidné, čtvrté fáze korespondence, čeká nás ještě dosti podobná druhá. Je iniciována dalšími dvěma – v této korespondenci posledními – Popperovými zlostně ublíženeckými dopisy. Oba se týkají Lakatose, od roku 1969 Popperova nástupce na London School of Economics; jeden je z června

52 „Velkohubost“ je charakteristika, kterou si přisuzuje i Feyerabend sám. Viz Feyerabend, P., *Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend*, c.d., s. 113.

53 Kołakowski, L., *Traktat über die Sterblichkeit der Vernunft*. München, Piper 1967.

54 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 38.

55 Tamtéž, s. 51. O úloze Watkinse jakožto nesmlouvavého Popperova vymahače v padesátých letech (později v téže úloze působil i Lakatos) píše Feyerabend: „Chodil sem a tam a s přísným výrazem ve tváři mne plísnil, že jsem špatný poppercián: příliš málo Poppera v textu mých článků, žádný Popper v poznámkách.“ Feyerabend, P., *Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend*, c.d., s. 109.

1970 (s. 155 n.) a druhý z ledna 1971 (s. 165 nn.). V prvním, mírnějším dopise (načasovaném v souvislosti s návštěvou Lakatose u Albertů v Heidelbergu – s. 155) Popper zatím jen konstatuje, že Lakatos mu nikdy nerozuměl, a protestuje především proti jeho líčení vývoje své filosofie v rukopisu jeho článku do Schilppova sborníku⁵⁶ (vrátíme se k tomu níže v oddíle 2).

Ve druhém dopise Popper Lakatose, zřejmě po důkladnější četbě jeho nedávné produkce,⁵⁷ obviňuje dosti podobně jako před šesti lety Feyerabenda: Lakatos údajně (i) krade Popperovy myšlenky a vydává je za své, a navíc (ii) se je pokouší používat proti takovému Popperovi, jakého v textu lživě vykresluje. Tentokrát ale Popper hovoří podrobněji o určitých textech a myšlenkách, včetně takových, které mají značnou důležitost: jmenovitě pro sebe reklamuje autorství myšlenky *nefalsifikovatelného výzkumného programu*⁵⁸ a naznačuje, že i Lakatos si Popperova autorství musí být vědom (s. 168), jak prý prozrazuje pozn. 3 na straně 183 jeho hlavního díla⁵⁹ (kde Lakatos obsáhle cituje z tehdy ještě nevydaného Popperova *Postscriptu*⁶⁰).

Je to v tomto dopise, kde si Popper Albertovi stěžuje také na svou těžko snesitelnou osamělost: s Hennie berou přátelství a loajalitu velmi vážně, a v posledních letech učinili v tomto ohledu krajně deprimující zkušenosti. „Začalo to s Feyerabendem, pak šli Agassi a Bartley, a nakonec jsem až na Ernsta Gombriche zůstal docela sám. Naši izolovanost si sotva dokážeš představit⁶¹... Přitom jsem se o své žáky vždy zasazoval s velkou láskou, přátelstvím a loajalitou. Vysvětlením je prostě jejich závist a přání vydávat mé myšlenky za svoje. Imre Lakatos je nejhorší ze všech...“ (s. 165) „Jeho příspě-

56 Tamtéž, s. 155. Srov. Lakatos, I., Popper on Demarcation and Induction. In: Schilpp, P. A. (ed.), *The Philosophy of Karl Popper*. La Salle, ILL, The Open Court 1974, s. 241–273.

57 Popper Albertovi opakovaně tvrdí, že z Lakatosových novějších textů – počítáno od první verze „Criticism and the Methodology of Scientific Research Programmes“, jež vyšla v červnu 1969 v *Proceedings of the Aristotelian Society* (69, 1969, Issue 1, s. 149–186) – na jeho výslovnou žádost až do léta 1970 nic nečetl. Pak ale musel, kvůli závazku napsat odpověď, přečíst jako první z nich Lakatosův rukopis příspěvku do Schilppova sborníku (Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 155; s. 167). Přesněji k chronologii Popperovy roztržky s Lakatosem viz Watkins, J., Karl Popper: A Memoir. *The American Scholar*, 66, 1997, No. 2, s. 215–216.

58 Oprávněnost Popperova nároku potvrzuje i Bartley. Viz Bartley, W. W. III, On Imre Lakatos, c.d., s. 38.

59 Lakatos, I., Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. In: Lakatos, I. – Musgrave, A. (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge: Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London, 1965*. Volume 4. Cambridge, Cambridge University Press 1970, s. 91–195.

60 Popper, K. R., *Postscript to the Logic of Scientific Discovery*. Vol. I–III. Ed. by W. W. Bartley III. London, Hutchinson 1982–1983.

61 K tomu srovnej Lakatosovo líčení – z doslechu – oslavy Popperových sedmdesátin v roce 1972: slavil je s Gombrichem a Lionelem Robbinsem a „z jeho bývalé katedry byl pozván jen Watkins, který se ale nemohl dostavit, protože zrovna probíhaly závody plachetnic“. Motterlini, M. (ed.), *For and against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence*. Chicago, The University of Chicago Press 1999, s. 291.

vek do Schilppova sborníku je taky čistý švindl. Ale tam můžu odpovědět.“ (s. 167)

V návaznosti na tento dopis nastává v publikované korespondenci Albert-Popper opět rok a čtvrt dlouhá odmlka. Vede k ní následující vývoj: ve druhém z právě vylíčených dopisů (z ledna 1971) Popper Alberta při jejich přátelství opakovaně zapřísahá a prosí, aby pozorně přečetl dvě Popperem vybrané pasáže z Lakatosova spisu a napsal Popperovi třeba jen ve dvou řádcích, co si o tom myslí.⁶² Když Albert neodpovídá, Popper ho v dubnu 1971 naléhavě upomíná (s. 169 n.), na což Albert po jedenácti dnech odpoví vyhýbavým dopisem (s. 170 nn.) – a po něm se korespondence (každopádně ta publikovaná) na čtrnáct měsíců přeruší.

Tato krize je možná ještě dramatictější než ta předchozí z let 1967–1968. Uvažme Albertovu situaci: má nepochybně závazky vůči své fakultě a univerzitě, přičemž pro hospodářskou vysokou školu v Mannheimu je London School of Economics přirozený a vysoce žádoucí partner. Albertovým tamním kontaktem – v tuto chvíli velmi blízkým – je nyní Lakatos (vzhledem k jehož věku – je to další z Albertových vrstevníků – bylo lze očekávat, že tam bude působit ještě dalších dvacet let). Popper je jistě úctyhodná postava, ale spíše už člověk minulosti, soukromník bez institucionální opory a se slábnoucí produktivitou; muž, jemuž ujel vlak. Obor, kterému kdysi mocně přispěl, totiž nyní prochází bouřlivou transformací v interdisciplinárně koncipované *science studies* (česky: *vědozpyt*), a v tomto procesu jsou – spolu s Kuhnem – velkými hráči Feyerabend a Lakatos, zatímco Popper již stojí mimo.

Albertovo uvažování z této doby můžeme sledovat v jeho korespondenci s Feyerabendem. V březnu 1970 píše: „Když to tak všechno čtu,“ totiž nové texty Feyerabenda, Lakatose a dalších, „napadá mě, že jsem *Traktát* přirozeně mohl stejně tak dobře napsat jako útok proti Popperovi, jen s malým posunem akcentů, když bych například *problém přemostění* postavil proti jeho problematice ohraničení...“⁶³ Ale Albert je ze dvou důvodů rád, že to tak neudělal, vysvětluje Feyerabendovi: jednak by to byla *taktická chyba*, když na německé intelektuální scéně je dosud hegelovsko-heideggerovsko-hermeneutický a nově též marxistický iracionalismus tak silný, že je proti němu třeba vystupovat jednotně (čemuž, jak hned podotýká, „okázalé souboje mezi popperianem v hegelovském převleku Feyerabendem a hegelianem

62 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 166; s. 167. Na konci lednového i dubnového dopisu je doslova stejně napsáno: „Prosím, napiš brzy.“ Tamtéž, s. 168; s. 170.

63 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 169. Myšlenka, že Albertův *Traktát* by býval snadno mohl být formulován jako polemika s Popperem, není jen chvilkový nápad; Albert ji zastával více méně trvale. Viz Zimmer, R. – Morgenstern, M. (Hrsg.), *Gespräche mit Hans Albert*, c.d., s. 29 a s. 31.

v popperovské masce Lakatosem“ vůbec neprospívají, neboť publikum z nich odchází rozděleno a zmateno), a jednak by býval měl osobní zábrany tak vůči Popperovi vystoupit.⁶⁴

Filosofický úkol přítomné chvíle Albert vidí – formulace je ovšem poněkud frivolní – takto: „tak by se, když mu porozumí, člověk musel pop-hegeliána Feyerabenda nedůvěřivě přeptávat (*hinterfragen*) a podkopávat ho, zákeřně zneužívaje jeho vlastní názory s dialektickou řízností..., takže z Feyer-Abenda bude Feyer-Nacht, a z té vzejde nové dionýzsko-racionální Feyer-Morgen, jež našeho starého asketického Poppera ‚překoná‘ v trojitým hegelovském smyslu (negace, uchování, povznesení na vyšší úroveň).“⁶⁵ Už o měsíc dříve, v únoru 1970, formuluje Albert směřování svého partnerství s Feyerabendem jako „přechod od puritánsko-asketického racionalismu přes apollinský k dionýzsko-hravému“.⁶⁶

Podobně přátelský vztah požil v té době Alberta s Lakatosem. Lakatos byl hostem u Alberta v Heidelbergu v květnu⁶⁷ a znovu v říjnu 1970,⁶⁸ a na jeho pozvání pak Albert v červnu 1971 proslovil dvě přednášky v Londýně, přičemž tehdy u Lakatose dokonce i bydlel.⁶⁹ Navíc byl u Lakatose na London School of Economics na roční stáži od podzimu 1970 Albertův doktorand Helmut Spinner.⁷⁰ Toto je tedy situace, ve vztahu k níž je třeba rozumět Albertově vyhýbavé reakci na Popperovy stížnosti na Lakatose z června 1970 a z ledna 1971 a Popperově dojemné urgenci z dubna 1971, v níž se píše: „už dlouho od Tebe nemám žádnou zprávu a dělám si velké starosti, že něco není v pořádku... Velmi se obávám, že Tvé mlčení souvisí s Lakatosem. (...) Prosím, napiš mi, že jsi můj přítel jako dřív. To je důležitější než všechno ostatní. Hennie a já si lámeme hlavu, čím jsem Tě snad urazil.“ (s. 169) Albert v odpovědi dlouze vysvětluje, co všechno musel (ve svém volném semestru!) dělat a co ho zdržovalo od psaní, že tedy mlčení nemá s Lakatosem nic společného, že je nadále Popperovým přítelem a že není nijak uražen – ale o sporné věci, k níž se podle Popperových proseb z ledna měl vyjádřit, nenapíše ani slovo (s. 170 n.).

Velmi podobně jako o čtyři roky dříve korespondence (aspoň ta otištěná) sice na čtrnáct měsíců ustane, ale hned na konci této pauzy je už vztah Popper – Albert zase zcela v pořádku, když ještě před prvním dopisem obnovené ko-

64 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 169.

65 Tamtéž, s. 170.

66 Tamtéž, s. 163.

67 Tamtéž, s. 191 (viz též s. 181).

68 Tamtéž, s. 207.

69 Motterlini, M. (ed.), *For and against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence*, c.d., s. 251.

70 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 196.

respondence jsou manželé Popperovi dokonce poprvé hosty u Alberta v Heidelbergu (v květnu 1972). Z korespondence nelze vyčíst, jak k pozvání došlo – ale v tomto případě samozřejmě poslední dva dopisy před odmlkou jasně potvrzují, že obě strany o pokračování přátelství stojí a jeho trvání deklarují, takže obnovení korespondence (zároveň vyznačující přechod do její *čtvrté fáze*) není žádným překvapením. Svou roli v tom vývoji nejspíš sehrálo i to, že filosofické neshody mezi Albertem a jeho slavnějšími vrstevníky začínají během roku 1972 přerůstat v osobní nesoulad: „Hans Albert je na pokraji sebevraždy. Údajně mu někdo řekl, že v Kielu hodláš líčit kritický racionalismus jako duševní poruchu, a myslí si, že to bude konec Rozumu v Německu,“ píše Lakatos Feyerabendovi v srpnu 1972,⁷¹ a za sebe dodává: „Ale musíš Hansovi říci, že se svým neo-primitivním racionálním criticismem musí přestat.“⁷²

Ještě během třetí fáze korespondence se ovšem děje i několik dalších, méně dramatických věcí, hlavně v její relativně klidné pasáži v letech 1968–1970: připravuje se a nakonec je i vydán sborník věnovaný *sporu o pozitivismus*,⁷³ Popper s Albertem koordinuje komunikaci s dotěrnými pisálky⁷⁴ a také ho opakovaně přemlouvá, aby napsal příspěvek do chystaného sborníku pro Schilppovu řadu *Library of Living Philosophers*; vynořuje se rovněž agenda úvah o vydání *Obou základních problémů teorie poznání*.⁷⁵

Se Schilppovým sborníkem má ale Popper smůlu – na to, že by chtěl mít Alberta mezi přispěvateli, si vzpomene, až když se situace mezi nimi zrovna uklidní, totiž v lednu 1969 (s. 122 n.), a Albert sice zprvu pravděpodobně souhlasí,⁷⁶ ale po čase odřekne, neboť mezitím nastoupil do funkce děkana a na sepsání pořádného příspěvku mu nezbývá čas (s. 139 n.). Albert se přitom jako přispěvatel nepřímo nabízel hned na počátku schilppovského projektu v červnu 1963 (s. 65), takže je pro všechny strany smutné a skoro až ironické, že nyní musí odříci (Popper přitom opakovaně za Alberta příspěvek takřka sám píše, vybírá mu pasáže z *Traktátu*, které by stačilo jen „maličko pozměnit. Napiš tak šest stránek, německy, a já to přeložím... To je pro Tebe práce na tři dny.“⁷⁷).

71 Motterlini, M. (ed.), *For and against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence*, c.d., s. 291.

72 Tamtéž.

73 Adorno, T. W., a kol., *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*. Neuwied, Luchterhand 1969.

74 Jedním z nich je Lothar F. Neumann, který vede poněkud neomalenou polemiku s Albertem a snaží se do ní zatáhnout i Poppera (tamtéž s. 128–137; s. 141), druhým je žurnalista z *Die Zeit* a Habermasův doktorand Claus Grossner (tamtéž, s. 144–146; s. 148–149; s. 152; s. 154; s. 157).

75 Popper, K. R., *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie. Aufgrund von Manuskripten aus den Jahren 1930–1933*. Hrsg. von T. E. Hansen. Tübingen, Mohr Siebeck 1979.

76 Výslovná informace o tom ve vydané korespondenci není.

77 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 154. Podobně už tamtéž, s. 122–123.

Agenda kolem rukopisu *Obou základních problémů teorie poznání* se po-
táhne přes deset let.⁷⁸ Jedná se, jak píše Popper, o německojazyčný rukopis
(strojopis) jeho první knihy před úpravami, z nichž roku 1934 vzešla *Logika*
vědeckého bádání.⁷⁹ Úpravy spočívaly v tom, že z mnohasetstránkového pů-
vodního rukopisu vznikla první kapitola *Logiky vědeckého bádání*, zatímco
její zbytek už je nový, „mnohem zralejší“ materiál na původním rukopisu
nezávislý.⁸⁰ Popper se na Alberta v listopadu 1968 obrací zprvu o radu, zda
juvenilní text napsaný v letech 1930–1932 je vůbec dost dobrý a zajímavý
na to, aby byl dnes vydán (s. 119); také mu dělá starost, zda se obsáhlý text
vůbec dochoval v úplnosti, zda v něm někde něco nechybí.⁸¹ Albert text chvá-
lí a Poppera od počátku k publikaci povzbuzuje;⁸² Popper se sice nějaký čas
zdráhá,⁸³ ale nakonec se také k rozhodnutí publikovat přikloní.⁸⁴

Během čtvrté fáze proud korespondence od poloviny sedmdesátých let
pozvolna slábne: prvních šestnáct let korespondence zaujímá v knize 174
stránek (s. 21–194), následujících dvacet let jen 78 (s. 194–271). Albert nadále
referuje o tom, jak to který rok vypadalo v Alpachu (a případně i na jiných
konferencích), oba si posílají články a knihy a jeden druhému je chválí, koor-
dinují se cesty a setkání – manželé Popperovi pobývají u Alberta v Heidelber-
gu v květnu 1972 (s. 174) a v červnu 1978 přebírá Popper v Mannheimu čestný
doktorát (s. 234 n.). Diskutují se také další Popperovy německojazyčné pub-
likační projekty (po mimořádně dlouhých patáliích s překladateli se překla-
du *Conjectures and Refutations*⁸⁵ dokonce ujímá Albertova manželka Gretl)

78 Tamtéž, s. 119–127; s. 142; s. 168–170; s. 175–176; s. 195; s. 208; s. 209; s. 214–216; s. 225; s. 241; s. 245.

79 Popper, K. R., *Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft*. Wien, Julius Springer 1935.

80 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 119. Skutečný příběh přepracová-
ní *Obou základních problémů teorie poznání* v *Logiku vědeckého bádání* byl pravděpodobně
o něco složitější (srov. Hacohen, M. H., *Karl Popper, the Formative Years, 1902–1945: Politics and*
Philosophy in Interwar Vienna, c.d., s. 235–242).

81 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 125. Popper se o neporušenost textu
obává hlavně proto, že rukopis dlouho neměl u sebe: před stěhováním na Nový Zéland roku
1937 nechal různé rozpracované verze u kamarádů ve Vídni. Od matky jednoho z nich (zabi-
tého nacisty) vyzvedl roku 1953 tři strojopisné verze Feyerabend, jehož Popper vůbec posílal
vyřizovat různé pochůzky (Collodel, M. – Oberheim, E. (eds.), *Feyerabend's Formative Years*.
Vol. 1.; Feyerabend and Popper: Correspondence and Unpublished Papers, c.d., s. 70).

82 Albert, H. – Popper, K. R., *Briefwechsel 1958–1994*, c.d., s. 120–121; s. 121; s. 142; s. 176; s. 195.

83 Na jaře roku 1969 Popper Albertovi výslovně zakazuje jakékoli jeho šíření (tamtéž, s. 123) a ješ-
tě v lednu 1970 vyslovuje domněnku, že Albert vydání rukopisu ve skutečnosti moc nepod-
poruje (jako by prve rukopis snad chválil jen ze zdořilosti – tamtéž, s. 138). V lednu 1971 je
sice rukopis odeslán jeho budoucímu editorovi Troelsi Eggersu Hansenovi do Kodaně (tamtéž,
s. 168–169) – ale ještě v červnu 1972 Popper znovu Alberta přísně důvěrně žádá o vyjádření, zda
je pro jeho publikaci nebo ne (tamtéž, s. 175–176).

84 Vývoj, směřující k rozhodnutí publikovat, není v korespondenci (mimo Albertovo další mírně
pozitivní vyjádření z července 1972 – tamtéž, s. 176) zachycen – teprve v lednu 1975 nacházíme
Albertovu spokojenou poznámku, že k vydání tedy nakonec přece dojde (tamtéž, s. 195).

85 Popper, K. R., *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. London, Rout-
ledge & Kegan Paul 1963.

– a s narůstajícími roky se v korespondenci objevují i zmínky o zdravotních problémech na straně obou Popperových. Pokud čtenáři mají rádi šťastné konce, potěší je, že v druhé polovině sedmdesátých let se Popper usmířil s Bartleym a světil mu r. 1978 definitivní redakci svého nejrozsáhlejšího díla, v padesátých letech napsaného *Doslovu k Logice vědeckého bádání*⁸⁶ – a třísvazkovou publikaci mu dokonce dedikoval.

2.

Je překvapivé, jak velmi málo místa zaujímá v korespondenci obou myslitelů filosofie. Filosofická diskuse mezi Albertem a Popperem v referované knize není žádná a nejzajímavější místa jsou z tohoto hlediska ta, kde jeden nebo druhý hovoří o sobě nebo o někom třetím (což ale nebývá dlouhé). Ze začátku ještě Popper asi čtyřikrát přichází s kritickými připomínkami, ale dvě nejobsažnější se netýkají Albertovy filosofie, nýbrž ekonomie,⁸⁷ a ze zbývajících dvou je jedna návrh na jazykovou reformulaci (s. 22) a druhá oprava drobné nepřesnosti v Albertově raném článku (s. 38). Albert Poppera zase v únoru 1959 upozorňuje na tři tiskové chyby v čerstvě vydané anglické *Logice vědeckého bádání* (s. 25 n.).⁸⁸ Později už nacházíme jen krátké a dosti obecné zmínky, jako je Popperova z února 1974: „Z čeho mám obzvláštní radost, je Tvé trvající a radikální odmítnutí esencialismu. Myslím (a obávám se), že v tom jsi skoro sám – odhlédnuto ode mě.“ (s. 186)

Z výkladů o třetích filosofech stojí za pozornost Popperovy rozhořčené, ale i věcné body obsahující tirády proti Lakatosovi z června 1970 a ledna 1971. V prvních z nich si Popper stěžuje, že Lakatos naprosto nesprávně líčí jeho filosofický vývoj: „Říká například, že jsem se přiklonil k Bartleymu teorii. Na tom není nic správně. Na Bartleymu teorii (*Comprehensive Critical Rationalism*) jsem vždycky pohlížel jako na dělání se důležitým. Učil jsem Bartleyma, že pro mě nic není nekritizovatelné – ani logika. Ale byl jsem vždycky proti tomu, vydávat to za něco víc než za postoj či přístup. Je to *důležité* – jakožto postoj, ale není to žádná filosofická teorie. A je nudné se o ten rozdíl (postoj v protikladu k teorii) přít. To byl vždycky můj postoj k Bartleymu. Ale nikdy jsem přirozeně ani nepomyslel na to, abych mu kazil radost z jeho teorie.“ (s. 155)

Hned v rané fázi jejich korespondence posílá Popper Albertovi stručné shrnutí jádra své filosofie, jak je formuloval Bartley: „zatímco všechny dosa-

86 Popper, K. R., *Postscript to the Logic of Scientific Discovery*, c.d.

87 Tamtéž, s. 91; s. 114–115.

88 Popper svou knihu *Logik der Forschung* (viz výše pozn. č. 79 a 80) pro anglické vydání nejen přeložil, ale i přepsal a upravil. Anglicky vyšla pod názvem *The Logic of Scientific Discovery* (London, Hutchinson 1959). Český překlad: Popper, K. R., *Logika vědeckého bádání*. Z anglického vydání přeložil a podle 10. německého vydání doplnil J. Fiala. Praha, Oikoymenth 1997.

vadní filosofie se pokoušely nacházet pozitivní odůvodnění, což je úsilí, jehož selhání vede k iracionalismu, já jsem racionalismus zachránil tím, že tvrdím nemožnost posledního odůvodnění a zároveň ukazuji, že pro racionalismus a otázky platnosti není podstatné odůvodnění, nýbrž *kritika*, a ta že musí stačit.“ (s. 38)

V únoru 1967 píše zase Albert Feyerabendovi: „Právě jsem dočetl tlustou bichli od Gadamera, ‚Pravda a metoda‘. Nechci říci rovnou: ani pravda, ani metoda, i když by se to dalo do jisté míry hájit. Zdá se, že je to bible dnešní německé (hermeneutické) filosofie. Příliš tlustá a redundantní, zčásti i značně nejasná. Ale přece jen několik pasáží je docela zajímavých, např. o *předsudcích*, kde zastává velmi podobné stanovisko jako Popper v ‚Otevřené společnosti‘ a v příslušných částech ‚Conjectures‘! Byl jsem naprosto ohromen. I tady má Popper náskok nějakých šestnácti let!“⁸⁹ Pro pozornější čtenáře Poppera to dnes už není žádná novinka⁹⁰ (že nejspíše ve čtyřicátých letech vykládá a užívá postupy, které lze oprávněně charakterizovat jako hermeneutické), ale ve své době mohl být Albert jedním z prvních, kteří si toho povšimli.

V červnu 1969 pak píše Popper Albertovi o svých chystaných přednáškách na Brandeisské univerzitě a sděluje mu, že se budou zabývat „třetím světem a problémem tělo-mysl: objektivní teorií Já, tedy hlavně druhých Já. (...) Hlavní teze: Já je nemožné bez 3. světa. Je produktem řeči.“ (s. 124)⁹¹

3.

Velká část textu sledované korespondence je věnována agendě vydávání Popperových prací v Německu, a to pochopitelně – s výjimkou dvou Popperových raných německy psaných knih – s sebou nese problém jejich překládání. Už editoři svazku si v tomto ohledu všimají extrémní asymetrie ve vztahu obou korespondentů: zatímco Albert je průběžně hotov starat se o Popperovy publikační projekty v Německu a od třetí fáze korespondence i sám iniciativně přichází s návrhy v tomto směru, Poppera nikdy ani nenapadne, že by mohlo mít smysl publikovat něco z Albertových prací v angličtině (s. 14).⁹²

89 Feyerabend, P. – Albert, H., *Briefwechsel*, c.d., s. 30.

90 Viz např. Grondin, J., *Die Hermeneutik als die Konsequenz des kritischen Rationalismus. Philosophia naturalis*, 32, 1995, Nr. 2, s. 183–191; a Antiseri, D., *Hans Albert between Popper and Gadamer*. In: Franco, G. (Hrsg.), *Begegnungen mit Hans Albert. Eine Hommage*. Wiesbaden, Springer Fachmedien 2019, s. 29–33.

91 Výuce na massachusettské Brandeis University v podzimním semestru 1969 předcházela série šesti přednášek na Emory University v březnu a dubnu téhož roku, v nichž již Popper uvedené téma rozvinul. Jejich rekonstrukce je dnes dostupná jako: Popper, K. R., *Knowledge and the Body-Mind Problem: In Defence of Interaction*. Ed. by M. A. Notturmo. London, Routledge 1994.

92 S výjimkou nakonec neuskutečněného, příliš opožděného nápadu zútlulnit Schilppův sborník příspěvkem loajálního stoupence Alberta, viz výše s. 518.

Podporu vydání Albertova *Traktátu* v angličtině vyřizuje v Princetonu Feyerabend, v tu chvíli Albertovi bližší a v Americe vlivnější (a v dopisu Lakatosovi z listopadu 1970 si trpce stěžuje, jaká to byla otrava).⁹³

Jelikož se v novější době obrací badatelská pozornost i k Popperovi jako teoretikovi překladu,⁹⁴ je přirozeně žádoucí v knize, kde je vydávání překladů věnováno tolik místa, pátrat i po eventuálně cenných příspěvcích k tomuto tématu. Jenže, podobně jako tomu bylo s filosofií, ani ohledně překladu tu mnoho teoreticky zajímavého nenajdeme: korespondence se týká praktické agendy a ještě tak obecných stížností na překladatelskou mizérii. Popper měl dokonce jeden čas *de facto* sklon bránit publikování svých prací v němčině – a také v tom je Albertova velká zásluha, že tento odpor trpělivě a vynalézávě překonával. Popper mu píše třeba v listopadu 1968 ohledně své amsterodamské přednášky⁹⁵: „nevěřím, že by bylo snadné najít překladatele. Nechtěl bych proto také tu přednášku někomu nabízet k německé publikaci, neboť tím bych se zavázal buďto přijmout jeho pojetí (resp. pojetí jeho překladatele), nebo překlad, když by se mi nelíbil, sám vylepšovat. To první nechci a to druhé nemohu: nemám na to prostě čas.“ (s. 113) A v podobném duchu píše Popper znovu v lednu 1975: „to, že se *Objektive Erkenntnis*⁹⁶ vzdor vadnému překladu dobře prodává, není žádný argument.“ (s. 196)

Paušálních i konkrétnějších stížností na překlady najdeme v knize dost – vybírám několik ukázek. V již zmíněném dopise z ledna 1975 Popper Albertovi píše: „nemáš představu, jak otrěsná mohou být zmrzačená vedení důkazu, obráceně přeložené argumenty, nesprávná terminologie i ‚pouhá‘ nedorozumění. Víím, jak strašně obtížné překládání je...“ (s. 196) Podobně Popper Albertovi v srpnu 1974: „Německý překlad *Conjectures*, za který jsem dal hodně peněz (myslel jsem, že když je překladatel dobře zaplacen, že si dá víc práce), je nemožný. Zčásti špatná němčina, zčásti *úplně* mylný překlad, zčásti *overstatement*, pak zase doplněné věty (!)...“ (s. 192). Albert Popperovi v září 1975 zase píše: „Pokud jde o překlad, ohledně p. Laiera jsem dost skept-

93 Motterlini, M. (ed.), *For and against Method: Including Lakatos's Lectures on Scientific Method and the Lakatos-Feyerabend Correspondence*, c.d., s. 225. Překlad nakonec vyšel až o patnáct let později, kdy už kniha byla zoufale zastaralá a nevzbudila žádnou pozornost: Albert, H., *Treatise on Critical Reason*. Transl. by M. Varney Rorty. Princeton, Princeton University Press 1985.

94 Viz např. Hawkins, T., „Good Translating Is a Very Hard Work“: Karl Popper, Translation Theorist in Spite of Himslef. *Target*, 34, 2022, Issue 1, s. 3–36.

95 Popper, K. R., Epistemology without a Knowing Subject. In: Rootselaar, B. van – Staal, J. F. (eds.), *Logic, Methodology and Philosophy of Science III: Proceedings of the Third International Conference for Logic, Methodology and Philosophy of Science*. Amsterdam, North Holland 1967, s. 333–373.

96 Tzn. německý překlad Popperova *Objective Knowledge* (1972): Popper, K. R., *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionärer Entwurf*. Übersetzt von I. Fleischmann und B. Fleischmann. Hamburg, Hoffmann & Campe 1973.

tický. Při překladu Bartleyho knihy udělal chyby, z nichž vstávají vlasy na hlavě (např. falzifikace jako zfalšování! Atd!)...“ (s. 204)

Dosti podobně to vyznívá, když si Popper jen nestěžuje, nýbrž dává Albertovi pokyny; poprvé hned v lednu 1959 jakožto potenciálnímu překladateli *Bídy historicismu*: „muselo by Vám být jasné, že to je hodně velká a hodně těžká práce. (...) Sám jsem zkušený překladatel a mám mnoho zkušeností s ostatními překladateli. Můj přítel Paul Feyerabend, kterého i Vy velmi dobře znáte, bohužel *Otevřenou společnost* nepřeložil moc dobře. (...) je tam celé množství opravdových překladových *chyb*.“ (s. 23) „Skoro pokaždé, když pročtu nějaký zkušební překlad, ptám se sám sebe: napsal jsem opravdu něco tak bezúčelného a zbytečného? A když se pak podívám do originálu, vidím, že ta pasáž není bezúčelná a zbytečná, že má myšlenku, která ale v překladu není k nalezení, protože argumentační stavba odstavce se ztratila.“ (s. 24)

I čeští čtenáři si s mizernými překlady Poppera vytrpěli své⁹⁷ – pasáže z předchozích dvou odstavců znějí skoro tak, jako by právě ony české překlady měl Popper na mysli, když své stížnosti formuloval.

* * *

Úhrnem: viděli jsme, že Albert staví své terapeuticko-vzdělavatelské poslání – boj proti iracionalismům ohrožujícím německého ducha a prosazování teoreticky i prakticky rozumnější alternativy – *nad* hledání pravdy.⁹⁸ Lze říci, že z hlediska patočkovsky chápané *péče o obec* je Albert nejspíš – snad spolu s přední postavou britského válečného úsilí proti nacistům Austinem a s polskými a britskými logiky, jejichž práce vedla k rozluštění kódu Enigma – *nejúspěšnějším filosofem 20. století*: v kvetoucím západním Německu, kde ještě o patnáct let dříve byl Popper prakticky neznámý, se od poloviny sedmdesátých let všechny čtyři hlavní politické strany hlásily ke kritickému racionalismu, dva po sobě následující kancléři, Schmidt a Kohl, na popperovská témata sami publikovali a Schmidt si považoval za čest být Popperovým přítelem. Něčeho takového by sám Popper ani sám Albert bývali nemohli dosáhnout: působila tu ona zvláštní synergie asymetrického páru – vzdálený, nedotknutelný, nadlidsky moudrý Popper a jeho dobrosrdečný, příčinlivý služebník a věrozvěst Albert, neúnavně rozdávající rány napravo nalevo.

97 Viz Moural, J., Karl Popper česky. *Kritický sborník*, 17, 1997/1998, č. 1, s. 47–60. Je s podivem, že dnes, kdy už máme k dispozici opravené překlady *Bídy historicismu* i *Otevřené společnosti a jejich nepřátel*, se dosud čas od času stále ještě lze setkat s tím, že nakladatelé a redaktoři nechávají autory citovat z vadných prvních vydání českých překladů těchto děl.

98 Viz výše s. 516.